

Arkiv och bibliotek på nätet

En presentation av

Katarina Renman Claesson

i2010:Digital Libraries (EU)

EU-kommissionen har inom ramen för sitt initiativ “*i2010: Digital Libraries*”, diskuterat bl.a. möjligheterna till bevaring . Den inrättade expertgruppen gav 2007 ut en rapport som bl.a. rekommenderade att *rättshavarna skulle tillåta* biblioteken/arkiven göra ett flertal kopior för att försäkra sig om ”effektiv” bevaring, och att de skulle kunna göra framtida kopior för att anpassa sig till utvecklingen av nya tekniker.

http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm

En ”60-talist”

Inskränkningar som tillåter arkiv och bibliotek att kopiera material har varit en del av den upphovsrättsliga regleringen sedan mitten av 1900-talet. I de nordiska länderna infördes det i de ”nya” upphovsrättslagarna som antogs på 1950- och 1960-talet och i bl.a Storbritannien 1956.

En internationellt accepterad användning

I en nyligen genomförd undersökning av WIPO (**WIPO Rapport SCCR/17/2**, aug 2008) hade 128 av 149 länder minst en inskränkning i upphovsrätten som avsåg biblioteksanvändning. De flesta länder hade fler bestämmelser som innehöll en blandning av olika biblioteks”issues”.

En spegling av kulturella, historiska och ekonomiska intressen.

These statutes do more than simply govern library activities. They are a **reflection of cultural, historical, and economic objectives**. Sometimes those objectives are in conflict with one another. The statutes are therefore often a compromise among competing interests...

WIPO Rapport SCCR/17/2 , sid. 8 (Aug 2008)

Not to be overlooked are the usual political pressures and practical needs that exist in every country, albeit with great variation. The publishing industry may be influential in a country where the economic stake is great, leading to narrower copyright exceptions. The librarians in yet another country may be well organized and have stronger political influence, perhaps leading to more generous exceptions that meet library needs.

WIPO Rapport SCCR/17/2 , sid. 27 (Aug 2008)

Styrande principer för rättshavare

- Rättigheterna, inklusive de ideella, skall respekteras
- Digitalisering och användning inom institutionens lokaler skall ske i enlighet rättshavarens tillstånd eller lagstadgad inskränkning
- Tillgängliggörande on-line skall bara ske med rättshavarens tillstånd
- Rättshavarens tillstånd innebär i princip rättighetsklarering, via individuella eller kollektiva licenser.

Styrande principer för bibliotek, arkiv och museum

- Det är viktigt att ha rättssäker hantering av material
- ”Tillgång”(Access) innebär åtkomst både inom de egna lokalerna och on-line
- För analogt material krävs tillstånd både för storskalig digitalisering och tillgång
- För digitalt material behövs tillstånd till tillgång(access) till materialet
- Rättsäker hantering förutsätter en lösning för okända eller onåbara rättshavare och deras verk (orphan works)

Konkurrenter?

Biblioteks- och arkivsamlingarna kan idag bli konkurrenter till rättshavarnas egna saluförda databaser med arkivmaterial. Rättshavarna förlorar potentiella kunder, eller i vart fall trafik till sin webbplats, något som kan vara av stort kommersiellt värde ur annonsperspektiv.

Trestegtest

Det finns ingen uttrycklig reglering i Bernkonventionen avseende biblioteks- och arkivkopiering, varvid *trestegstestet* i art 9.2 blir bestämmande för inskränkningens möjliga utformning, senare utvecklat i art 13 i TRIPs-avtalet , art 10 i WCT och art 5.5 i infosocdirektivet

... in certain special cases, ...not conflict with a normal exploitation ... not unreasonably prejudice the legitimate interests...

Gränser?

Vilka aktörer? Offentliga - privata icke kommersiella

Vilka förfoganden? Bevara, komplettera - tillgängliggöra , bryta igenom DRM

Hantering av "orphan works" , opulicerat material, utgånga utgåvor ? Använda utan licens, kollektiva licenser

Inte en rätt, bara en möjlighet!

Det är inte fråga om en ”rätt” för bibliotek och arkiv att använda materialet utan en möjlighet om inte annat avtalats. Det innebär att så snart det finns en överenskommelse mellan biblioteket/arkivet (en användarlicens) så är det de villkoren för användningen som gäller.

I Belgien finns som unikt exempel ett biblioteksundantag som är tvingande, dvs.. inte att avtala bort! (Se 23bis och 46bis§§ i belgisk Upphovsrättslag)

Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (infosocdirektivet)

Det finns enligt **art 5.3.c** i infosocdirektivet möjlighet att tillåta bibliotek och arkiv att kopiera och, i den mån inte köp- eller licensvillkoren lägger hinder i vägen, enligt **art 5.3.n**, att göra samlingarna av verk m.m. tillgängliga genom överföring till enskilda för deras forskning eller privata studier via särskilda terminaler i de egna lokalerna.

Den svenska lagstiftaren ansåg att undantag i enlighet med art 5.3 n riskerade att bli för ingripande för upphovsmännen, varvid de ändringar som skedde i 21§ avseende möjligheterna till offentligt framförande, skulle vara tillräckliga för att tillgodose bl. a. biblioteken och arkivens behov av tillgängliggöranden av verk via datorer i deras lokaler. (Se prop. 2004/05:110 s. 215.)

Arkiv- och bibliotekskopiering (16 § URL)

Vissa arkiv och bibliotek har rätt att framställa exemplar av verk och alster av utövande konstnärer, ljud- och filmproducenter, radio- och TV-upptagningar, fotografier samt kataloger och databaser, dock inte datorprogram,

- *för bevarande-, kompletterings- eller forskningsändamål,*
- *för användning i läsapparater*
- *för att tillgodose lånesökandes önskemål om enskilda artiklar eller korta avsnitt eller om material som av säkerhetsskäl inte bör lämnas ut i original. Kopiorna får överföras digitalt (t.ex via e-mail) till annat bibliotek/arkiv, men får bara lämnas ut i pappersform till den lånesökande. För att spridning eller överföring skall få ske till allmänheten (besökaren) i andra fall krävs att arkivet/biblioteket tecknat en avtalslicens.*

Observera , kopieringsrätten förutsätter inte att verket m.m. är offentliggjort !

Opublicerade verk

Undantaget gäller också opublicerade verk, vilket, vid en internationell jämförelse, är relativt ovanligt. Det finns en större ”känslighet” kring opublicerade verk, eftersom upphovsmannen/rättshavaren själv inte offentliggjort materialet. Samtidigt kan det finnas starka forskningsbehov av att få tillgång till det.

Kopiering och överföring för den lånesökandes behov

Kopiering (i alla medieformer) får ske för att tillgodose lånesökandes önskemål om enskilda artiklar eller korta avsnitt eller om material som av säkerhetsskäl inte bör lämnas ut i original.

Sådana kopior får *överföras* digitalt (t.ex via e-mail) till annat bibliotek/arkiv, men får bara lämnas ut i *pappersform* till den lånesökande. För att spridning eller överföring skall få ske till allmänheten (besökaren) i andra former (exv. USB-minne e liknande) krävs att arkivet/biblioteket tecknat en avtalslicens.

Bevarandekopiering

Bevarandekopieringens angivna ändamål är att *skydda ömtåligt och dyrbart material mot förslitning* genom alltför flitigt begagnande. Kopiering kan motiveras också av det skälet att vissa *original är skrymmande* (t.ex. tidningar i det äldre storformatet).

Men gäller det också digitalisering av materialet för digitaliseringens skull ?

Kompletteringskopiering

Framställning av kopior för kompletteringsändamål får ske när ett exemplar av ett verk m.m. är *ofullständigt*, om verket har kommit ut i delar avses dock endast fallet att den del som saknas inte kan köpas i handeln, eller

exemplar av ett verk m.m. *inte kan köpas i handeln* och kopieringen sker hos ett arkiv eller bibliotek som har rätt att få pliktexemplar av den aktuella produkttypen.

Forskningskopiering

Kopiering för forskningsändamål kan med säkerhet endast åberopas för sådan kopiering som lägst avser *vetenskaplig forskning på doktorandnivå*.

I många länder finns relativt ingående krav på att användaren skall kunna visa eller garantera sitt forskar-/studiesyfte, t.ex. en i form av en skriftlig ”Declaration of purpose”.

...men det gäller inte alla arkiv och bibliotek !

Rätt att kopiera och sprida material enligt denna bestämmelse (16 §) har endast de statliga och kommunala arkivmyndigheterna, Statens ljud- och bildarkiv (SLBA), de vetenskapliga bibliotek och fackbibliotek som drivs av det allmänna samt folkbiblioteken.

OBS ! Regeringen får i enskilda fall besluta att vissa andra arkiv och bibliotek än de som anges i tredje stycket skall ha rätt till exemplarframställning enligt denna paragraf.

I andra länder ?

I WIPOs undersökning var det vanligen fråga om ”non-profit libraries”, vilket, utöver offentliga (public) bibliotek, också kunde avse bl. a. akademiska och museibibliotek samt offentliga organisationer och myndigheter. Inte alla länder innefattar arkiv i inskränkningen.

Privata bibliotek och arkiv

Via en ny (2005) avtalslicens kan riksdagen, beslutande kommunala myndigheter samt *företag och organisationer* teckna en avtalslicens som tillåter *fotokopiering* (!) av utgivna litterära verk och av konstverk i anslutning till text i sådana verk samt av kataloger, databaser och fotografier. MEN kopieringen får (endast) ske för att *tillgodose behovet av information inom sin verksamhet*.

Fotokopiera för att tillgodose informationsbehov, troligen inget egentligt stöd för ”privat” arkiv/bibliotekskopiering.

(42 b, 49, 49 a § URL)

Ny avtalslicens för arkivmaterial ?

Nja, bara radio- och TV- bolags egna arkiverade produktioner

Det finns ett förslag (Ds 2008:15) om att införa en avtalslicens för radio- och TV-bolagen att överföra (och framställa sådana ex som behövs för överföringen) av verk och närstående material som ingår i de egna produktionerna och som de har i sina egna arkiv (utsändningar före 1 juli 2005).

Visning av det fysiska exemplar (20§)

När ett verk, kataloger, databaser och fotografier har utgivits får de exemplar som omfattas av utgivningen *visas offentligt*.

Motsvarande gäller när upphovsmannen har överlåtit exemplar av ett konstverk. (Konsumtion av visningsrätten)

(20, 49 och 49 a §§ URL)

OBS! Är det fråga om en utställning av konstverk kan ändå via avtal uppdrags- och utställningsersättning till konstnären bli aktuellt. Ett särskilt Ramavtal med ersättningstariffer och krav på avtalsinnehåll finns för statliga institutioner.

Framförande av verket (21§)

Var och en får inför en närvarande offentlighet, *framföra* verk, utövande konstnärers alster, ljud- och filminspelningar, radio- och TV-utsändningar, kataloger och databaser samt fotografier under förutsättning att de är offentliggjorda,. Det får ske *vid tillfällen där framförandet av sådana verk m.m. inte är det huvudsakliga, tillträdet är avgiftsfritt och anordnandet sker utan förvärvssyfte samt vid undervisning eller gudstjänst.*

(Konsumtion av framföranderätten.)

OBS ! Framföranderätten gäller inte filmverk och sceniska verk. Vissa särskilda regler gäller dock riksdag samt statliga och kommunala myndigheter.(21, 45, 46, 48, 49, 49a §§ URL)

Detta undantag kan i viss mån täcka in det nyttjande som sker då en besökare "tittar" och söker i samlingarna via terminal som finns i lokalen.

Låna, ge bort och sälja verksexemplaret (19§)

När ett exemplar av ett verk, en utövande konstnärs alster, en ljud- eller filminspelning, en radio och TV-utsändning, en katalog och databas samt ett fotografi med upphovsmannens/rättshavarens samtycke har överlåtits inom EES, får *exemplaret spridas vidare*. Det gäller dock inte *uthyrning* av verket m.m. (undantaget byggnader och brukskonst).

Obs ! Datorprogram (i maskinläsbar form) och filmverk får varken *hyras ut* eller *lånas ut* utan tillstånd.

(19, 45, 46, 48, 49, 49a §§ URL)

... om tekniska skydd hindrar tillåten kopiering

Den som på grund av bestämmelserna i 16 §... får utnyttja ett upphovsrättsligt skyddat verk m.m. har *rätt att använda ett exemplar av ett verk som denne lovligen har tillgång till på sätt som anges i aktuell bestämmelse även om exemplaret skyddas av en teknisk åtgärd.*

(52 f §)

Om en teknisk åtgärd hindrar sådan användning, får en domstol på yrkande av en berättigad användare förelägga upphovsmannen eller dennes rättsinnehavare vid vite att möjliggöra för användaren att utnyttja verket på sätt som anges i aktuell bestämmelse.

Första och andra styckena gäller inte i fråga om verk som har gjorts tillgängliga för allmänheten i enlighet med överenskomna avtalsvillkor på ett sådant som gör att enskilda kan få tillgång till verket genom överföring från en plats och vid en tidpunkt som de själva har valt. Lag (2005:359).

Grönboken *Upphovsrätten i kunskapsekonomin*, KOM (2008) 466 slutlig.

Kommissionen gav den 16 juli 2008 ut *Grönboken Upphovsrätten i kunskapsekonomin*, KOM (2008) 466 slutlig.

Syftet med grönboken är att stimulera till debatt om hur ny kunskap av betydelse för forskning, vetenskap och utbildning bäst kan spridas via Internet. Ett antal frågor i samband med upphovsrättens funktion i den s.k. kunskapsekonomin redovisas, och avsikten är att ett samråd ska inledas om dessa.

Grönboken *Upphovsrätten i kunskapsekonomin*, KOM (2008) 466 slutlig.

Grönboken är inriktad på följande undantag från upphovsrätten, mest relevanta när det gäller kunskapsspridning:

- Undantaget för bibliotek och arkiv.
- Undantaget för att medge spridning av verk i undervisnings- och forskningssyfte.
- Undantaget till förmån för funktionshindrade.
- Ett eventuellt undantag för användarskapat innehåll (user generated content).

Grönboken *Upphovsrätten i kunskapsekonomin*, KOM (2008) 466 slutlig.

I fråga om undantaget för bibliotek och liknande institutioner, så tar Grönboken upp två frågor; Framställningen av digitala kopior av material som ingår i de egna samlingarna samt (digital) överföring av materialet till användarna.

Grönboken *Upphovsrätten i kunskapsekonomin*, KOM (2008) 466 slutlig.

De flesta svenska ”svar” på Grönboken signalerar att ändringar inte bör göras i de inskränkningar som finns i infosocdirektivet m.m. , att användningen av ”anonyma verk” ofta kan lösas m h a avtalslicenser samt att användargenererat material kan hanteras på samma sätt som annat bearbetat/skapat material.

Sammanfattning

Från bevaring, komplettering, åtkomst för forskning och studier av samlingarna i lokalerna till internationella/regionala plattformar med on-line access och sökmöjligheter, ibland i konkurrens med rättshavarnas egna kommersiella tjänster. Hur långt räcker trestegstestet (vilka aktörer och vilka förfoganden) och vad kan lagstiftaren förvänta sig för ”frivilliga” överenskommelser (individuella eller kollektiva).